

„Szagosított levélpapíron közölt halálhír”

(Rubin Szilárd: *Aprószentek*. Magvető Kiadó, Budapest, 2012)

Első és legfontosabb kérdésként rögtön fel kell merülnie: vajon helyes döntés volt-e két és fél évvel Rubin Szilárd halála után megjelentetni hosszú időn keresztül elkeseredetten újra- és újraírt, a mániákus kutatómunka dacára mégis csak részleteiben elkészült *Aprószentek* című tényregényét? A kötetet olvasva lépten-nyomon szembesülnünk kell a vállalt művészi-oknyomozói feladat teljesít(het)etlenségével, az anyagával birkózó szerző egyre inkább leküzdhetlenné váló nehézségeivel.

„Szagosított levélpapíron közölt halálhír”

(Rubin Szilárd: *Aprószentek*. Magvető Kiadó, Budapest, 2012)

Első és legfontosabb kérdésként rögtön fel kell merülnie: vajon helyes döntés volt-e két és fél évvel Rubin Szilárd halála után megjelentetni hosszú időn keresztül elkeseredetten újra- és újraírt, a mániákus kutatómunka dacára mégis csak részleteiben elkészült *Aprószentek* című tényregényét? A kötetet olvasva lépten-nyomon szembesülnünk kell a vállalt

művészi-oknyomozói feladat teljesít(het)etlenségével, az anyagával birkózó szerző egyre inkább leküzdhetetlenné váló nehézségeivel. Ily módon a regény voltaképpen írói kudarcként is értelmezhető, s nem tarthatjuk véletlennek, hogy Rubin Szilárd negyvenévnnyi munka után sem látta elérkezettnek az időt alkotása nyilvánosságra hozatalára.

Viszont éppen azért, mert a hagyatékban fennmaradt terjedelmes kézirat szemlátomást távol áll a befejezettségtől, a publikált szövegváltozat kapcsán megfogalmazható kifogásaink sem lehetnek teljesen jogosak – hiszen igazságtalan volna bármit is számon kérnünk egy félkész, szerzője által jóvá nem hagyott fragmentum-gyűjteménytől. A Siklós Péter (Rubin jogutódja) és Keresztesi József által sajtó alá rendezett szöveg tehát

rekonstruált

változat csupán: éppúgy, ahogy maguk a regény tárgyát adó valós események sem „nyíltak meg” a témában hosszú évtizedekig elmerülő író számára, a belőlük készített művészi riportregény is csak lenyomata lehet a feltételezett alkotói szándéknak. Mégis indokoltnak mondhatjuk az

Aprószenetek

posztumusz közzétételét, hiszen minden egyenetlensége és hiányossága ellenére világosan érzékelhető rajta a riportázs-regény műfajának továbbgondolására tett kísérlet újszerűsége. S bár igaz, hogy eredeti célját – egy 1953–54-es törökszentmiklósi gyilkosságsorozat valós hátterének feltárását – jelen állapotában nem képes elérni, az egyes szövegrészekben megnyilvánuló letaglózó művészi erő már önmagában érdemessé teszi a művet az utókor figyelmére.

A Szolnok megyei települést majd' egy éven át rettegésben tartó, öt gyereklány életét követelő rejtélyes eseményláncolat hivatalosan 1954 őszén lezárult: a bíróság bűnösnek találta és halálra ítélte a néhány nappal korábban kézre kerített Jancsó Piroskát, akinek kútjában találtak rá az áldozatok holttesteire. Csakhogy a fennmaradt dokumentumok ismeretében nyilvánvalóvá válik – erre Legát Tibor a *Magyar Narancs* ez évi 16., 17. és 18. számaiban megjelent riportorozata is rámutat –, hogy a nyomozási folyamat során a rendvédelmi és a karhatalmi erők tudatosan figyelmen kívül hagytak jó néhány olyan körülményt, amelyek alapján Piroska mellett (vagy helyett) egyéb tettesek is feltételezhetők lennének. Az ügyet csak 1968-ban megismerő Rubin hipotézise szerint – amit Piroska egyik, később rejtélyes módon visszavont vallomása is alátámaszt – a közelben állomásozó szovjet alakulatok egy vagy több tagjának is köze volt a gyilkosságokhoz. Feltevése igazolására azonban eleve nem volt lehetősége: a politikailag rendkívül kényes ügyben a hivatalos szervek évtizedekkel az eset után sem voltak segítségére, így csakis a felkeresett tanúk beszámolóira, valamint saját írói-riporter megérzéseire hagyatkozhatott (ekképpen hitelesíthetetlené vált) tényregénye írása során. Egyebek mellett talán éppen a rendelkezésre álló információk szűkössége idézhette elő a szövegben megnyilvánuló sajátos, abnormálisnak ható pszeudokapcsolatot a történet elbeszélője és „főszereplője”, Jancsó Piroska között.

Az *Aprószenetek* legfőbb vonzerejét a „magnóspróza” klasszikus elemeiből építkező regényszerkezet tudatos lebontása adja. A szikár tényirodalom és a filozofikus-moralizáló, lírai

hangvételő szövegrészek folyamatos egymásba játszatása egyrészt rendkívül megkapó hangulatot kölcsönöz a regénynek, másrészt lehetőséget nyújt a szerző számára a bűn fogalmának viszonylagosságáról folytatott permanens elmélkedésre. Ugyanakkor fontos leszögeznünk, hogy épp ennek következtében a regény jóformán használhatatlanná válik, ha tényfeltáró műként próbálunk tekinteni rá; Rubin ráadásul egyetlen új felfedezéssel sem szolgál, amely meggyőzően tanúskodna a majd' hat évtizede lezárt bűnesetek megoldatlansága mellett. Úgy tűnik, maga is tisztában van saját elbeszélése gyengeségeivel, amelyekre egyre hangsúlyosabban reflektál is a történet előrehaladtával: „Sejtettem, hogy történetét [ti. Jancsó Piroskáét] éppoly nehéz megírni, mint egy szentét. Olyan, mintha toll és papír helyett vesszővel kellene regényt róni a fába. Egy mondat. Még egy mondat. De száz meg ezer? Mégis azok lettek volna ennek a könyvnek a hiteles mondatai. Nem ilyenekből áll, s ezért olyan, mint a szagosított levélpapíron közölt halálhír” (199). Ahogy az idézet is utal rá, a törökszentmiklósi gyilkosságok történetének megírását az elbeszélő amolyan rendhagyó hagiográfiaként fogja fel. Tisztában van azzal, hogy – lévén évtizedekkel az eseményeket követően kezdett megkésett nyomozásába – kizárólag a legendák ködébe burkolt elbeszélések alapján kerülhet közelebb regénye legfontosabb alakjaihoz, akik ilyenformán sohasem jelenhetnek meg előtte „valós” alakjukban. A szöveg ezt a megragadhatatlanságot igyekszik tematizálni az egyes szám első személyben, hangsúlyosan a szerző nézőpontjából elbeszélte szakaszokban. Például: „Hiába tudtam, hogy Piroskát is rég kiollózták a világból, hogy én is csak egy megcsonkított könyvet forgathatok, s a szöveg min-dig azon a helyen szakad majd meg, ahol ő je-len volt: a sárból is fölszedtem volna a leveleit. Nem azért, hogy tisztára mossak egy gonoszte-vőt. Ellenkezőleg, ahogy Pilinszky János írja: »Nem tudom elképzelni, hogy a múlt felé – s elsőként annak tragikusan lezárt eseményei fe-lé – mi vonzaná a művészi alkotóerőt, ha – túl az emlékezet lehangoló illúzióján – nem épp a múltban érezné meg először a konkrét tett lá-zát, először a részvét hatékonyságát – anélkül, hogy bármit is megváltoztatna, bármit is meg akarna változtatni«” (31). Egyértelműen az ilyen és ehhez hasonló bekezdések az Apró
szentek

legerősebb mozzanatai. A könyv első felében még élesen elválnak egymástól ezek az önreflexív, végső soron a regény megírhatatlanságának felismerését előrebocsátó fejezetek és a száraz, kizárólag a tényekre szorító riport-töredékek (ennek eminens példája az első és a második rész beszédmódja közötti óriási különbség), majd egyre inkább elmosódik a határ e két eltérő elbeszéléstípus között. Az utolsó, rövid töredékeket egymás után sorjázó fejezetekben már jól érzékelhetők a szöveggondozói beavatkozás nyomai – a szerző láthatóan a befejezéshez közeledve jutott el a felismeréshez, miszerint a felépített kötet szerkezet nem bírhatja el egyidejűleg személyes mondandóját és az annak homlokegyenest ellentmondó hatalmas tényanyagot.

Tulajdonképpen szükségszerűnek nevezhetjük az *Aprószentek* befejezetlenségét: ahogy a hagiográfiák alakjai is megközelíthetetlenek maradnak a befogadó előtt, úgy a törökszentmiklósi rémségek áldozatai (akik közé Rubin szerint talán maga Jancsó Piroska is tartozik) sem lehetnek soha többé felidézhetőek az utókor számára. S mivel jelen esetben azt sem tudjuk biztosan, ki mindenki tartozik a történet értelmetlenül elpusztult áldozatai – aprószentjei – közé, a szerző jobbnak láthatta, ha nem bolygatja az emléküket egy esetleg téves feltételezés idő előtti nyilvánosságra hozatalával. Ez utóbbinak persze ellentmond a félkész (jóllehet gondosan

kipreparált) szöveg megjelentetése – ám ez már nem Rubin felelőssége.